

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА: ПІДХОДИ ТА КРИТЕРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Дитяча література відіграє істотну роль педагогічного, соціального та ідеологічного інструмента.

У статті визначаються специфічні риси дитячої літератури, які зумовлюють необхідність особливого підходу до її перекладу; розглядаються підходи до перекладу творів для дітей, а також пропонується систематизація розрізнених критеріїв такого перекладу.

Дана стаття присвячена окремим питанням, пов'язаним із специфікою перекладу дитячої літератури. Дитяча література загалом розглядалася як периферійний об'єкт наукового дослідження, незважаючи на її істотну роль педагогічного, соціального та ідеологічного інструмента. Наприклад, у США дитяча література не входила до переліку філологічних дисциплін до 1970-х років, вона вивчалася окремо лише на педагогічних факультетах. Що стосується перекладу дитячої літератури, то ця тема практично не висвітлюється у вітчизняному перекладознавстві, у той час як зарубіжні дослідники вже досить тривалий час розробляють її у світлі нових досягнень перекладознавчої науки, хоча і не демонструючи єдиного підходу, оскільки досі не було масштабних спроб систематизувати всі попередні надбання. Як зазначає німецький дослідник Р. Табберт, "якщо центр уваги зараз зміщується саме вбік перекладу, то причиною є не тільки той факт, що літературознавці та лінгвісти стали опікуватись задачами, які раніше були компетенцією лише освітян та знавців бібліотечної справи, але також і вплив пізніших теорій перекладу" [1: 304]. Під новими теоріями науковець має на увазі зокрема теорію скопосу Г.Фермеєра. Отже, як показують дослідження, наявна лакуарність теоретичних настанов для перекладу дитячої літератури, що зумовлює суттєві **проблеми**: не вироблено єдиного підходу до перекладу, не створено достатньої кількості однозначних критеріїв, не згадуючи вже про загальні стратегії. Більш того, перекладачі творів, призначених для дітей, не завжди повною мірою усвідомлюють роль дитячої літератури як явища. Сучасна література, призначена для дітей, стає предметом філологічного аналізу достатньо повільно. Ще більше часу необхідно для усвідомлення потенційного впливу сучасних творів для дітей та юнацтва на формування їхньої мовної свідомості. Попит на переклади дитячої літератури безпосередньо пов'язаний з усвідомленням у суспільстві ролі дитячих книжок як важливого педагогічного інструмента.

Тому нашою **метою** стало, перш за все, показати важливість дитячої літератури, що, безумовно, зумовлює специфіку її перекладу. Також нам здалося необхідним викласти кілька основних підходів та показати їхню неоднозначність; розглянути критерії та методи перекладу, запропоновані в різний час різними дослідниками і, зрештою, зробити спробу привести всі ці принципи та критерії до єдиної системи.

Теоретичною базою дослідження стали роботи відомих дитячих письменників та перекладачів, які приділяли пильну увагу питанням дитячої літератури та її перекладу: К. Чуковського і С. Маршака, а також Н. Демурову, Б. Заходера, Г. Кружкова. Серед зарубіжних дослідників проблемами перекладу дитячої літератури займалися, зокрема, З. Шавіт (Ізраїль), Г. Клінберг (Швеція), Т. Пууртінен (Фінляндія), Е. О'Салліван (Ірландія), К. Райс (Німеччина), Р. Ойттінен (Фінляндія) та інші.

Слід зазначити, що до ХХ століття література для дітей традиційно не перекладалася, а, скоріш, адаптувалася. Оскільки спеціально для дітей творів було небагато, то до потреб дитячої аудиторії пристосовували "дорослі" твори. Так, наприклад, створювалися перекази романів Дж. Свіфта, Ф. Рабле, Д. Дефо, з яких вилучалося все, що не відповідало тогочасним уявленням про корисне та зрозуміле для дітей. Можна також згадати перекази А. Мілна та Л. Керрола у виконанні Б. Заходера – їх доцільно називати лише адаптивними перекладами. Пізніше, із створенням численних творів спеціально для дітей та з урахуванням психологічних та вікових особливостей дитячої аудиторії, підхід до перекладу дитячої літератури дещо змінився. Зникла необхідність скорочення та вилучення інформації, непридатної для дитячого сприйняття, і натомість з'явилась потреба у відтворенні оригіналів в усій повноті із збереженням лінгвістичних особливостей. Тим не менш, у перекладознавстві досі спостерігається недостатня увага до проблем перекладу дитячої літератури, оскільки не сформувалося сприйняття дитячої літератури як специфічної літературної підсистеми.

Специфіка дитячої літератури зумовлюється багатьма факторами. Однак нас, у першу чергу, цікавить саме мовнокультурний її аспект, оскільки наше дослідження присвячене питанням перекладу. У різний час окремі риси творів для дітей були сформульовані різними письменниками та критиками. Наприклад, Л. Толстой, поміж іншого, значну увагу звертав на мову дитячої літератури, яка має бути не тільки яскравою та зрозумілою дитині. Вона виражає її світосприйняття, її власний дитячий погляд на світ. Письменник має вловити особливості мови тої вікової групи, для якої він

пише. А. В. Белінський стверджував, що мова дитячої книги має вирізнятися простотою і правильністю, "язык должен быть цветущим в самой простоте" [2: 68].

Про специфіку дитячої літератури згадували і пізніші автори, і на сьогоднішній день виділяють чимало притаманних лише їй особливостей, як наприклад, єдність літературних та педагогічних принципів. Дитячий письменник виступає посередником між читачем та суспільством, читачем і тим морально-етичним середовищем, в якому він живе. Як письменники, так і дослідники, вивчаючи педагогічну, дидактичну сутність дитячої літератури, вказували на специфіку тексту твору для дітей, де "відбувається постійний взаємообмін естетики та дидактики, що регулюється авторською позицією та читачьким сприйняттям" [3: 11].

Естетичні якості дитячої книги визнаються так само важливими, як і дидактичні, а естетичну насолоду дитина може отримати завдяки багатству мови, мовній грі, мовним тонкощам. Як влучно висловила у своїй статті Н. Ніколенкова, мова дитячої книги має бути "смачною" [4: 83].

Увага до мови важлива не тільки для створення мовного простору твору, мовна гра та інші особливості художнього тексту спеціально привертають увагу юних читачів на те, що в книгах має значення не тільки сюжет. Якщо книга написана "смачною" мовою, то це допоможе дитині глибше пізнати рідну мову, а це, у свою чергу, допоможе і надалі осягати мовну гру, оскільки ступінь запропонованої в творі мовної гри залежить від того, наскільки читач знайомий з тонкощами своєї мови. У процесі читання читач-дитина підштовхується до того, щоб замислитися над мовою, якою вона говорить, її специфікою, поміркувати про значення слова, про справжню чи удавану спорідненість слів, про культуру мовлення. Дитина набуває здатність насолоджуватись мовою, сприймати її красу, фіксувати порушення норм, що спостерігаються у сучасному мовленні.

Зрештою, дитяча література, виконуючи свої численні функції, сприяє формуванню мовної особистості¹, яка, у свою чергу, є складовою всебічно розвиненої, висококультурної особистості.

Усе вищезгадане підводить нас до усвідомлення того, що дитячу літературу неможливо розглядати як "доважок" "дорослої" літератури, а лише як самостійне явище із притаманними лише йому особливостями. Таке виділення дитячої літератури зумовлює необхідність її особливого розгляду в контексті перекладу та пильної уваги до передачі художніх особливостей оригіналу.

У зарубіжному перекладознавстві існує декілька підходів до перекладу дитячої літератури. Зупинимось детальніше на деяких з них.

Здається, що основною метою дослідників є виявити ступінь допустимого втручання у текст, який перекладається для дітей. Для "дорослої" літератури давно і успішно функціонують численні принципи еквівалентності, враховуються вимоги відповідності "духу і букві" оригінального тексту, аксіомою вважається необхідність передавати оригінальний текст у його цілісності, утримуватись від співтворства. Що стосується дитячої літератури, то тут ситуація зовсім інша.

Цікавим є висловлювання шведської дослідниці Л.-К. Персон про роботу перекладача дитячих книг. Вона вважає, що "книги повинні бути адаптовані до своєї нової країни" і додає, що завдання адаптації частково падає на перекладача, а частково – на редактора [5: 78]. Дослідники, які виступають за переклад, орієнтований на цільову мову та культуру, вбачають в цій тезі виправдання для підпорядкування перекладу широко розповсюджене переконання, вперше сформульованому Ж.-Ж. Руссо. Він стверджував, що дітей необхідно захищати від будь-чого культурно незнайомого або морально невідповідного. Однак подібний "захист" залишає дітям мало можливостей для опосередкованих контактів з чужоземним. Наприклад, в історії дитячої літератури Німеччини був випадок, коли відомий письменник та педагог Іоахім Кампе виконав переклад твору Даніеля Дефо "Робінзон Крузо" німецькою мовою та адаптував його до педагогічної системи Ж.-Ж. Руссо, який основну ідею твору вбачав в непримиренній боротьбі людини з природою. Кампе довелося суттєво переробити оригінальний текст, щоб він відповідав ідеології Руссо, а не зображав характер типового представника буржуазії з його замашками справжнього колоніста, як це було задумано автором.

Відомий перекладознавець К. Райс підходить до проблем перекладу творів для дітей із своєю власною ранньою теорією перекладу, заснованою на типології текстів. Інформативні, експресивні та оперативні типи текстів можна знайти також і у сфері дитячої літератури, наприклад інформативний тип тексту зустрічається в науково-популярній літературі для дітей. Райс справедливо вважає, що кожен тип вимагає специфічної форму еквівалентності, тому, наприклад, наукова література передбачає "перш за все правильну передачу змісту" [7: 9]. Деякі дослідники сумніваються в практичному використанні типології текстів для перекладу дитячої літератури, оскільки більшість текстів суміщають в собі різні типи [8: 58]. Райс визначає три чинники, які в перекладах дитячих книг часто призводять до відхилень від початкового тексту: 1) недостатня мовна компетенція дітей; 2) уникнення порушення табу, які з точки зору педагогів слід було б підтримувати; 3) обмежені

¹ Термін "мовна особистість" ми наводимо згідно визначенню Ю. Н. Караулова: "мовна особистість – це сукупність здатностей і характеристик людини, що зумовлюють створення і сприйняття ним мовних творів (текстів)" [6: 3].

знання та досвід юних читачів. Ми цілком погоджуємося з тим, що перекладач зобов'язаний керуватися цими умовами при перекладі. Вони спонукають перекладача до прагматичної адаптації не тільки на макротекстуальному, але і на мікротекстуальному рівні. Наведемо кілька прикладів з перекладів творів Дж. Ролінг відповідно до вищенаведених причин адаптації:

1) ... *considerable damage seems to have been done to a very valuable Whomping Willow*.

... *был нанесен значительный ущерб бесценной Гремучей иве, редчайшему экземпляру подвигла плачущих ив*. (Перекладач російською – М. Литвинова). Недостатня мовна компетенція дітей може спричинити необхідність експлікації мовної гри.

2) *he [Harry] found Ron being violently sick in the pumpkin patch*.

... *обнаружил Рона на грядке с тыквами в самом плачевном состоянии*. У перекладі немає слова "нудило", оскільки згадування відправлень людського організму в літературі для дітей вважалося табу, хоча в цьому випадку евфемізм зайвий, оскільки сучасна дитяча література визнає все менше табу.

3) ..., *before he [Uncle Vernon] collapsed into a chair, and Aunt Petunia had to run and get him a large brandy*.

..., *bevor er auf einem Stuhl zusammensackte und Tante Petunia ihm schleunigst einen großen Cognac bringen mußte*. (Перекладач німецькою – К. Фрітц). "Бренді" у перекладі замінюється на "коньяк", оскільки перекладач вирішив, що дітям слово "бренді" може бути незнайомим.

Емер О'Салліван, ірландська дослідниця, що спеціалізується на дитячій літературі німецькомовних та англomовних країн, пропонує перелік аспектів, які варто враховувати при перекладі дитячих книг. Ці аспекти також беруть до уваги літературні категорії. Формуючи структурні риси тексту, такі категорії очевидно показують сильні та слабкі сторони перекладу. Дослідниця називає: 1) взаємодія малюнків і слів в ілюстрованих книгах; 2) культурні посилання; 3) мовна гра; 4) діалект, регістр, імена/назви; 5) можливість подвійної адресації (до дитини і дорослого).

Як бачимо, проблема різноманітних потенційних відхилень є центральною в умовиводах більшості дослідників. Перекладач дитячої літератури дозволяє собі більшу свободу поводження із текстом внаслідок периферійної позиції, яку дитяча література займає в полісистемі [9: 171].

Фінська дослідниця Т. Пууртінен [10] досліджує переклад дитячої літератури з точки зору **легкозрозумілості** (цей термін вводимо як переклад англomовного терміну **comprehensibility**, застосований М. Снелл-Хорнбі) та **акцептабельності** (від англ. **acceptability**).

Дослідниця нагадує, що дитяча література виступає не тільки інструментом для розважання дитини та прищеплення їй навичок читання, але також слугує для передачі світогляду, знань, цінностей та усталених моделей поведінки. У дитячих книжках завжди присутній дидактизм або в експліцитній, або в імпліцитній формі. Принцип дидактизму, корисності для дитини, часто доповнюється або іноді вступає у суперечку з вимогами легкозрозумілості: як мова, так і зміст дитячих книжок адаптуються до здатності читачів читати та розуміти прочитане.

Коли дитячі книжки перекладаються, то може виникнути необхідність у різноманітних припасуваннях з метою дотримання понять про хороше і погане для дітей, а також для того, щоб перекладений текст відповідав належному рівню складності у цільовій культурі. При перекладі також необхідно зважати на зручність для читання, що є одним з аспектів легкозрозумілості. Зручність для читання передбачає, що текст легко придатний для читання вголос, оскільки дитячі книжки часто зачитують вголос не тільки дорослі, але і діти. Отже, завданням перекладача ще на рівні відтворення структури тексту є уникнення надто довгих та складних для сприйняття синтаксичних конструкцій. При передачі окремих рис авторського стилю, перекладач може стикнутися з проблемою невідповідності цільового тексту нормам дитячої літератури, прийнятим у даному лінгвістичному середовищі, а також, власне, очікуванням читачів. **Акцептабельність** такого тексту може стати значно нижчою, і це спричинить негативні наслідки для дитячої аудиторії: якщо цікаві та нескладні для читання книжки заохочують дітей читати більше та розвивають зацікавленість у літературі, то складні, незрозумілі книжки часто відштовхують від читання і можуть навіть уповільнити розвиток навичок читання.

Для того, щоб підсумувати ідеї попередніх дослідників, спробуємо привести усі вищезгадані принципи, критерії та підходи в єдину систему. Перш за все, ми приймаємо за даність те, що переклад дитячої літератури – це **переклад, орієнтований на реципієнта**. Безумовно, неможна повністю відкидати вихідне джерело (текст оригіналу) та вихідну культуру, оскільки такі дії призводять не до перекладу, а до адаптації – переказу, обробки тощо. Вважаємо, що переклад дитячої книги повинен доносити до свого читача відчуття чужоземної культури, виконувати не тільки розважальні, а й дидактичні функції. Така книга буде доступна для розуміння за умови врахування **специфіки цільової аудиторії**. Таких специфічних рис ми виділяємо чотири:

1) **Вік**. Для зручності можна поділити цільову аудиторію за трьома віковими категоріями:

- а) дошкільний/молодший шкільний вік
- б) середній шкільний вік
- в) старший шкільний вік

2) **Несформованість мовної особистості.** Тобто, дитина ще не має того набору здатностей та навичок, який би забезпечував повноцінне та адекватне сприйняття будь-якого тексту.

3) **Недостатня мовна компетенція.** Особливо читачі дошкільного та молодшого шкільного віку стикаються з труднощами, пов'язаними із мовною складністю запропонованого їм перекладеного тексту. Ці труднощі можуть бути викликані як надто складним синтаксисом, так і вживанням великої кількості потенційно незнайомих лексичних одиниць. Крім того, діти молодшого віку не завжди розрізняють стильові особливості, не сприймають глибокого підтексту.

4) **Обмежений обсяг знань про навколишній світ.** Зокрема це більшою мірою стосується перших двох вікових категорій. Недостатність знань про співвідношення між речами, про оцінки, принципи, ставлення, традиції тощо, а також недостатність енциклопедичних знань призводить до обмеження рівня розуміння.

Для кожної вікової категорії ми б хотіли запропонувати критерії якісного перекладу дитячих книг. Для перекладу літератури, призначеної для всіх вікових категорій, виділяємо два основних принципи: перший – це **загальна акцептабельність**, другий – **динамічна еквівалентність** (власне, ці критерії підходять також і для перекладу "дорослої" художньої літератури). Про акцептабельність ми вже згадували вище, про динамічну еквівалентність (за визначенням Ю. Найди) слід сказати лише те, що переклад будь-якої дитячої книги має викликати у цільовій аудиторії ту саму реакцію, що і оригінал у своїх реципієнтів – сміх, сльози, здивування тощо.

Розглянемо детальніше критерії для кожної вікової категорії. Загальна акцептабельність для першої групи включає в себе:

- 1) Структурна простота (зручність для читання).
- 2) Легкозрозумілість.
- 3) Гармонія між малюнками і текстом.
- 4) Збереження форми (римовані твори повинні залишатися римованими, звуконаслідування має передаватися звуконаслідуванням, розповсюджені в дитячій літературі прийоми – асонанси та алітерації – повинні бути присутніми і в тексті перекладу).

Критерії для другої групи:

1) Легкозрозумілість. Якщо в тексті оригіналу зустрічаються елементи, які можуть бути незрозумілими читачу (назви, історичні події, міфологічні істоти тощо), то ми вважаємо, що перекладач не перевищить своїх повноважень, якщо дасть у примітках роз'яснення або стислий коментар.

2) Текстуальна цілісність. Тут ми погодимось з шведським дослідником Г. Клінбергом у тому, що текст оригіналу має передаватися максимально повно. Тут не йдеться про припасування дорослих книг (таких як "Дон Кіхот", "Гаргантюа та Пантагрюель") до потреб дитячої літератури, отже необхідності у скороченнях просто не виникає. Якщо книга написана спеціально для дітей, то автор не допускає загдки того, що розцінюється як табу для дітей.

3) Функціональна відповідність. Переклад має включати в себе не тільки передачу змістового навантаження усіх елементів тексту, але і повне й точне відтворення їхніх функцій.

4) Дотримання педагогічних цілей. Якщо оригінальний текст несе в собі повчання (а дитячі книги як правило неможливі без дидактики), якщо протягом всієї книги реалізується певна настанова, глобальна ідея (наприклад, боротьба добра зі злом), то завданням перекладача є не спотворити цю ідею, донести її до юних читачів хоча б і в завуальованій формі, якщо таким здається задум автора.

Критерії для третьої групи:

1) Дотримання принципу "невтручання" – текст оригіналу повинен бути переданий у повному обсязі і без купюр.

2) Стильова відповідність. Недопустимо в ході перекладу змінювати стилістичне забарвлення тих чи інших елементів. Також трапляються випадки, що в тексті оригіналу певні поняття постійно виражаються за допомогою одних і тих самих лексичних одиниць, причому контекстуально можна зрозуміти їх різне емоційне навантаження. У такій ситуації вважаємо за доцільне використовувати якомога більше синонімів з відповідаючим оригіналу ступенем експресивності. Це сприятиме збагаченню словникового запасу та розвитку образного мислення.

3) Естетичність. Естетичні функції оригінального твору повинні бути відтворені у повному обсязі. Сюди ми включаємо адекватну передачу мовної гри, тропів.

Слід також зазначити, що дотримання критеріїв перекладу для кожної наступної вікової категорії не виключає необхідності врахування критеріїв, зазначених для попередніх категорій.

З усього вищесказаного можна зробити такі **висновки**: дитяча література має численні специфічні риси, що виділяють її з-поміж інших літературних підсистем, вона виступає цінним та ефективним

інструментом виховання та навчання дитини, сприяє засвоєнню мови, прищеплює літературний смак та розвиває мовне відчуття, дарує естетичне задоволення. Усе це зумовлює необхідність особливо дбайливого ставлення до перекладу творів, призначених для дітей. Аналіз наукової літератури з проблем перекладу дитячої літератури показав, що в цій сфері наявно чимало прогалин, не існує уніфікованого перекладацького підходу, часто не спостерігається чіткого розрізнення між перекладом дитячих творів та їхньою адаптацією, яка була традиційно прийнята у попередніх перекладознавчих школах та передбачала такі методи, як симпліфікацію, пурифікацію, скорочення. Також виявилось, що серед дослідників немає одностайної думки щодо загальних принципів перекладу дитячої літератури, і це відкриває широке поле для подальших розвідок у цьому напрямку. Для того, щоб частково вирішити проблему недостатньої теоретико-методологічної бази перекладу дитячої літератури ми запропонували критеріальну систему, яка базується на принципах акцептабельності та динамічної еквівалентності, передбачає розподіл цільової аудиторії за віком та включає в себе різнопланові критерії перекладу в залежності від вікової категорії, для якої вони передбачені. Мусимо зазначити, що ця система буде доповнюватись та коригуватись нами в ході подальшої роботи над проблемами перекладу дитячої літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Tabbert R. Approaches to the translation of children's literature. A review of critical studies since 1960 // Target 14:2, 2002. – P. 303-351.
2. Белинский В. Г. О детских книгах. – Собрание сочинений в 9-ти томах. – Т. 3. Статьи, рецензии и заметки. Февраль 1840 – февраль 1841. Подготовка текста В. Э. Богграда. – М.: Художественная литература, 1976. – С. 38-77.
3. Гриценко З. А. Детская литература. Методика приобщения детей к чтению: учеб. пособие для студ. фак. дошк. воспитания высш. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр "Академия", 2007. – 320 с.
4. Николенкова Н. В. Лингвистическая составляющая современной детской литературы: о "вкусном" языке. // Сборник материалов конгресса "Русская литература в формировании современной языковой личности". – СПбГУ, 2007. – С. 83-88.
5. Persson L.-Ch. Translations of children's books. – Lund: Bibliotekstjänst. – 1962. – 114 p.
6. Караулов Ю. Н. (Вступительная статья) // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – С. 3-8.
7. Reiss K. Zur Uebersetzung von Kinder- und Jugendbüchern: Theorie und Praxis. – Lebende Sprachen 27, 1982. – S. 7-13.
8. Puurtinen T. Linguistic acceptability in translated children's literature. – Joensuu: University of Joensuu, 1995. – 277 p.
9. Shavit Z. Translation of children's literature as a function of its position in the literary polysystem // Poetics today: Theory of translation and intercultural relations. – Vol. 2:4, 1981. – P. 171-179.
10. Puurtinen T. Syntax, Readability and Ideology in Children's Literature // Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal. – Vol. 43. – № 4, 1998. – P. 524-533.

Матеріал надійшов до редакції 05.05. 2009 р.

Потапова А. Е. Детская литература: подходы и критерии перевода.

Детская литература играет существенную роль педагогического, социального и идеологического инструмента. В статье уделяется внимание специфическим чертам детской литературы, которые обуславливают необходимость особого подхода к ее переводу; рассматриваются различные подходы к переводу произведений для детей, а также предлагается систематизация разрозненных критериев такого перевода.

Potapova A. E. Children's Literature: Approaches to Translation and Translational Criteria.

Children's literature plays a substantial role as a pedagogical, social and ideological instrument. The article deals with specific distinguishing features of children's literature that make provision for a special approach towards its translation; we make a review of different approaches towards translation of children's books and also put forward a system of uncoordinated translational criteria.